

811.163.41'374

811.163.41'367.625.44

<https://doi.org/10.18485/sj.2024.29.1.10>**ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ***Институт за српски језик САНУ
Београд

Оригинални научни рад

Примљен: 17. 10. 2023.

Прихваћен: 12. 12. 2023.

АНЕТА А. СПАСОЈЕВИЋ**Институт за српски језик САНУ
Београд

О КРИТЕРИЈУМИМА УОБЛИЧАВАЊА ЛЕКСИКОГРАФСКЕ ДЕФИНИЦИЈЕ ПОПРИДЕВЉЕНОГ РАДНОГ ГЛАГОЛСКОГ ПРИДЕВА***

У раду се из угла српске описне лексикографије разматра придевски употребљен радни глаголски придев као лексикализована форма континуанта активног партиципа прошлог. У њему се сагледава примена описне и функционално-граматичке дефиниције у лексикографској презентацији, што подразумева и анализу примера одабраних за илустрацију поменутих типова дефиниције. Циљ је да се експлицирају критеријуми према којима се значење придевски употребљеног радног глаголског придева у описним речницима, пре свих у Речнику САНУ, исказује двама типовима дефиниције, и утврди да ли два типа дефиниције репрезентују *потпуно* односно *делимичну лексикализацију* овог глаголског облика. У анализу се кренуло од устаљених критеријума лексикализације попридевљеног радног глаголског придева, који су у досадашњој литератури представљени

* vladjovanovic@hotmail.com

** anetasamanc@yahoo.com

*** Овај рад финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 452-03-66/2024-03/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ. Истраживање у раду изведено је у Одсеку за лингвистичка истраживања савременог српског језика и израду Речника САНУ.

као критеријуми *унутрашње измене значења и значења сталне особине*. У раду се ови критеријуми најпре теоријски разграђују, што је потом послужило као основа за експлицирање и разраду лексикографских критеријума на којима се заснива обрада разматраних јединица у вишедеценијској лексикографској пракси Речника САНУ. Анализа примера показала је да радни глаголски придев у придевској употреби може имати две основне лексикализоване придевске варијанте: *потпуну*, која не пресупонира глаголски процес и временски је неусловљена, када лексикализовани придев изражава *сталну особину* (нпр. *одрасли људи*), и *делимичну*, код које се придевско значење особине осећа као непосредни, актуелни и привремени резултат глаголске ситуације, тј. као *привремена особина* (*промрзле руке*). Ово запажање показује оправданом праксу употребе двају типова дефиниције за презентовање значења радног глаголског придева у придевској употреби, а доследна примена експлицираних критеријума *потпуне и делимичне лексикализације* (пре свих, семантика полазног глагола и његов видски лик, као и формално диференцирање придевског од глаголског радног придева) допринела би уједначавању лексикографских описних и функционално-граматичких дефиниција као одраза степена лексикализованости радног глаголског придева у српском језику.

Кључне речи: радни глаголски придев, глаголи, глаголски вид, придеви, попридевљавање, придевска служба, лексикализација, лексикографска обрада, речник, српски језик.

1. Увод. – Граматички гледано, радни глаголски придев припада непотпуним глаголским облицима, заједно с трпним глаголским придевом, будући да је њихова главна улога да служе формирању сложених, потпуних глаголских облика (Пипер–Клајн ²2014: 152). Известан број радних глаголских придева употребљава се атрибутивно¹, при чему се њихово полазно глаголско граматичко значење преображава у придевско, које, у начелу, може бити двојако: партиципско (уколико је реч о тренутној, актуелној особини, стању и сл., нпр. Потрча за *измаклим* друговима, тј. за друговима 'који су измакли'), односно адјективизирано (када је реч о сталној особини, нпр. Тако се не понашају *одрасли* људи, тј. 'зрели, разборити' људи). У лексикографској пракси израде Речника САНУ, радни глаголски придеви у придевској употреби издвајају се као посебне одреднице, а њихова дефиниција одражава назначену природу придевског значења која, уопштено речено, зависи од граматичко-семантичког саодношења добијеног придева и полазног глагола. Полазећи од вишедеценијске лексикографске праксе примењене при изради великог Академији-

¹ Атрибутивна употреба радног глаголског придева (као и друге његове конституентске придевске функције) ограничена је конкретним вредностима неколико лексичко-граматичких категорија глагола као полазне речи у овом творбено-семантикосинтаксичком процесу: општелексичком (пре свих, то су глаголи стања и збивања, ређе радњи), дијатетичком (најчешће медијални непрелазни глаголи и медијални неправи повратни глаголи) и аспектуалном (свршени глаголи, по изузетку и несвршени).

ног речника (РСАНУ), у раду ћемо постојеће критеријуме експлицирати и размотрити, посебно тумачећи најпре критеријуме лексикализације радног глаголског придева у досадашњој литератури – *измену унутрашњег значења и значење сталне особине*.

2. Поглед у литературу. – У првим разматрањима на тему придевске употребе радног глаголског придева у нашој науци² (Маретић³ 1963; Белић 1934), о придевском лексичко-граматичком статусу овако употребљених облика говори се као о облицима који се „употребљавају као придеви”, о „потпуним придевима” (Маретић³ 1963: 662–663) и о „правим придевима” (Белић 1934: 34–37), али и као о облицима који су „на путу да постану прави придеви” (Исто). Уочена вишеслојна карактеризација попридевљених радних глаголских придева начелно је објашњена семантичким критеријумима: *правим придевима* сматрају се они облици РПР-а с придевском употребом који су *измењеног унутрашњег значења* у односу на полазни глагол, односно они чије је значење *сталне особине* настало наспрам променљивости глаголског значења (Белић 1934; 1937; Стевановић 1958). Као примери који задовољавају ове услове најпре се наводе придевски употребљени облици РПР-а према непрелазним глаголима несвршеног вида са значењем стања (*кључао, неваљао, врео*)³, а потом се наводе и примери настали од таквих глагола свршеног вида за које се каже да могу „увек имати придевску промену, јер су резултативног значења, а могу лако прећи и у потпуно обичан придев” (*испали, осиромашили, изнемогли*) (Белић 1934: 33–36). Примери за придеве настале од свршених глагола *који могу лако прећи и потпуно у обичан придев* не могу се увек сасвим јасно разлучити од примера којима се илуструју *прави придеви*⁴, настали такође од свршених глагола, па тако треба узети условно констатацију да „чим се атрибутски уз именицу употребљава каква детерминативна реч ове врсте, она обележава сталну особину” (Белић 1937: 133). Прецизирајући значење *сталне особине* придевски употребљеног РПР-а, А. Белић (1937), у свом другом раду с овом темом, каже: „Чим један партицип изгуби временску особину, он престаје бити партицип и постаје прост придев” (И.: 130), из чега би следило да

² У даљем тексту, назив облика *радни глаголски придев* најчешће ћемо обележавати скраћено: РПР, а, по потреби, у скраћеном виду даваћемо га и у синтагмама које се тичу његове придевске употребе, на пример: придевска употреба РПР-а, РПР у придевској употреби, попридевљавање РПР-а, попридевљени РПР, придевски РПР или попр. РПР.

³ „У прасловенском је облик на *-l- доживео експанзију у образовању глаголских придева”, при чему „су најпре грађени само од непрелазних глагола, махом глагола стања, и по своме значењу махом су резултативи”: стел. изгниль 'изгњиво', кысѣль 'кисео', зьрѣль 'зрео' итд. (Грковић Мејдор 2022: 150).

⁴ Уп. примере за неправу придеве: *помрчао* мјесец, *стијене обрасле шумом*, *образи с испалим* јагодицама, *усијало* жељезо, *побјегло* чељаде, *жена умрлога*, *душа изнемогла* итд.; примери за праве придеве: *изгорио*, *кључао*, *неваљао*, *остаро/остарио*, *пристао*, *прокусио*, *сустао*, *врео*, *осрџило*, у Маретић³ 1963: 662; в. и Белић 1934: 34–36.

се придевски употребљен РПП може сматрати *неправим придевом* онда када је њиме исказано својство⁵ временски обележено.

Дакле, у почетним научним разматрањима облику РПП-а у придевској употреби додељује се категоријални статус придева, с тим да се уочава да су облици РПП-а с придевском употребом придеви лексикализовани у различитом степену⁶.

У новијим лингвистичким радовима (Спасојевић М. 2011; 2013а; Стакић 2021), у чијем је фокусу такође начин речничког дефинисања овог типа јединица, постављено је питање лексичког статуса придевски употребљеног РПП-а: да ли је РПП са придевском семантичком конституентском вредношћу посебна, придевска лексема, прави придев, или синтаксичка, контекстуална варијанта глаголске лексеме, то јест једног њеног облика. О овим облицима као о правим, потпуно лексикализованим придевима закључује се у раду М. Стакића (2021: 70): „Када придев који потиче од радног глаголског придева има своје дефинисано придевско значење (или више значења), он се у атрибутој служби унутар именичке синтагме може употребљавати у свим синтаксичким функцијама као и именица коју одређује и тако вршећи различите функције, добија и различите облике, добија придевску деklinацију, постаје прави придев, иако се у језику и даље употребљава глагол од чије је инфинитивне основе начињен радни глаголски придев који се адјективизирао, а који се и даље може напоредо употребљавати у предикатској служби”. Ово је закључак проистекао из анализе лексикографског дефинисања попридевљеног РПП-а посредством функционално-граматичке дефиниције у Речнику српског језика (РСЈ), коју аутор поменутог рада сматра неоправданим лексикографским поступком истичући да су све разматране јединице „прави придеви, а не радни глаголски придев у атрибутој служби” (И.: 69–70). Слично запажање износи се и у истраживању Спасојевић М. 2011: „Сама чињеница да постоје ограничења у употреби радног глаголског придева у конституентској функцији правих придева, што се одражава и на његове морфолошке категорије, као и то да се издваја семантичка класа глагола код које је ова трансформација могућа, указује на то да се овакве јединице могу сматрати посебним лексемама а не контекстуалном реализацијом глаголске лексеме” (Спасојевић М. 2011: 26–27), с тим да се овде наглашава да „не долази свуда до потпуне унутрашње промене значења (каква је, нпр., у *врео*, *зreo*)” (Спасојевић 2011:

⁵ Својство које се приписује субјекатском појму посредством глагола односно придева употребљавамо као шири назив којим обухватамо и појам особине и појам стања.

⁶ У раду под лексикализацијом подразумевамо најчешће оно што се под њоме подразумева у домаћој литератури, а то је процес у којем се поједине речи или конструкције путем семантичке „транзиције” одвајају од првобитне граматичке категорије или граматичког значења преображавајући се у нову лексичку јединицу (уп. нпр. Грицкат 1981; Тафра 2005; Драгићевић 2018: 297–301).

36; уп. и Ђуровић 2012; 2021; Новокмет 2013). Овај последњи навод упућује на то да се радни глаголски придеви могу разликовати према степену своје лексикализованости, што је истицано и у првим поменутиим радовима на ову тему с почетка прошлога века.

2.1 ЛЕКСИКОГРАФСКИ ПОГЛЕД НА ПОПРИДЕВЉЕНИ РАДНИ ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВ. Лексикографска пракса описних речника српског језика одражава поглед на попридевљен радни глаголски придев као у мањој или већој мери лексикализовани придев, дајући ове јединице као самосталне речничке одреднице на начин својствен успостављању придевских одредничких речи, са наставцима за облике неодређеног (ређе одређеног) вида мушког, женског и средњег рода јединине. Ипак, постоје и одступања. На пример, облик *изгорео* у РСАНУ и РМС има међусобно другачији лексемски статус. У РСАНУ он има своју придевску одредницу, док у РМС нема, а потврде придевске употребе овог облика наводе се под глаголском одредницом *изгорети*, док се у РСЈ облик *изгорео* у придевској употреби не бележи ни као одредничка реч нити као пример глаголског значења под глаголском лексемом *изгорети*.⁷ Различити начини представљања попридевљеног облика РПП-а *изгорео* добро илуструју из лексикографске (граматичке и лексиколошке) перспективе попридевљене облике РПП-а као прелазну категорију, што је уопште особина партиципа и њихових деривата. Уз то, у речничким чланцима с придевски употребљеним обликом РПП-а у одредници одражава се и различит степен његове лексикализације употребом једног од два типа дефиниције: придевска описна (и/или синонимска) дефиниција уобичајено је лексикографско стајалиште за оцену потпуне лексикализације овог облика, на једној страни (нпр. лексема *обезубео*: **обезубео** и **обезубео**, -ела, -ело ијек. **обезубио** и **обезубио**, -бјела, -бјело *који је изгубио зубе, који је остао без зуба*; исп. обезубити. — На освић Јовања днева учини бура, да такве не памте ни обезубјели мрнари (Љуб. 3, 83). Самуелу Приму пошло је за руком да уз пут изнајми и Једног крупног, старијег, обезубелог и олињалог слона (Кош Е. 2, 189)), док функционално-граматичка дефиниција одражава оцену његове делимичне лексикализације, на другој страни (в. нпр. лексему *задрхтао*: **задрхтао**, -ала, -ало и **задрхтао**, -ала, -ало

⁷ У двојезичном српскохрватско-руском речнику И. И. Толстоја (1958) успостављена је одредница **изгорео**, -ли, -ла, -ло дефинисана преводним руским еквивалентима (облицима руског партиципа прошлог актива): 1) сгоревший, обгоревший; 2) сожжённый. Иначе, српским континуантима партиципа, међу којима спада и радни глаголски придев, у руском језику одговара руско *причастие*. Конкретно за облике радног глаголског придева међу еквивалентним речима обично се узима активни глаголски придев прошлог времена (уп. рус. *причастие прошедшего времени действительного залога*) (Јовановић 2021: 160). П. Дилпарић наводи следећи пример као могућ превод реченице са партиципом претерита прошлог: *Нађосмо га уставишег из мртвих*, који се овде замењује радним глаголским придевом: *Нађосмо га усталог/васкрслог из мртвих* (Дилпарић 2015: 48)

у придевској служби: *р. пр. од задрхтати*. – Планина се заплавела и губљаше се у задрхталом ваздуху (Шапч. 11, 284)).

3. Циљ, метод и корпус. – Полазећи од лексикографске праксе у примени описних односно функционално-граматичких дефиниција при презентацији форми придевског РПР-а у речнику описног (дескриптивног) типа, с једне стране, и теоријског разумевања његове лексикализације, с друге стране, у раду је постављен циљ да се утврди да ли два типа дефиниције одговарају степену лексикализације ових придева, односно да се експлицирају критеријуми према којима би се лексикографска дефиниција РПР-а у описном речнику могла што је могуће последније спроводити. Корпус за истраживање чине радни глаголски придеви и њихови попридевљени облици у форми одредничке речи из РСАНУ, њихови речнички чланци, као и грађа за овај речник у својој целокупности. Као важан извор грађе, али и лексикографске литературе, послужили су нам и речници – РМС и РСЈ.

У анализи степена лексикализације ослањамо се првенствено на природу детерминативног својства добијене категорије речи (придевске), као на семантички критеријум значајан за идентификацију (потпуно и делимично) лексикализованих попридевљених радних глаголских придева, уочен у првим лингвистичким радовима с овом темом. У том смислу, сматрамо неопходним лингвистички осветлити кључне критеријуме за одређење лексикализације – *унутрашња измена значења и значење сталног својства* – који се у науци о српском језику разрађују и примењују од Белића и Стевановића до данас.

У анализи ће се показати значајним неколико чинилаца који могу указивати на природу придевског значења, тј. на степен лексикализованости придевски употребљеног РПР-а: семантика полазног глагола и његов видски лик, синтаксичко-семантички контекст употребе попр. РПР-а, семантичка парафраза добијене придевске јединице, те формалне карактеристике добијене придевске јединице.

4. Радни глаголски придев – измена унутрашњег значења и значење сталне особине. – А. Белић правим придевима у форми РПР-а најпре назива оне који су настали према глаголима несвршеног вида⁸, а потом на исти начин квалификује и неке попридевљене радне глаголске придеве настале према свршеним глаголима.

Поређење придева насталих од несвршених глагола: *врео* (према *врети*), *кључао* (према *кључати*), *ваљао* и *неваљао* (према *ваљати*), *зрео* (према *зрети*¹), *труо* (према *трнути*), *гњио* (према *гњити*) и *мрзао* (према *мрзнати*)⁹ и њихових полазних глагола на синхронизмом плану, као конверзивних парова,

⁸ Белић (1934: 35) наводи облике *врео*, *кључао*, *ваљао* и *неваљао*.

⁹ Последња четири облика додао је Стевановић (1989: 724).

показује да је у основи њихове придевске употребе измена категоријално-граматичке компоненте¹⁰. Облици РПП-а глагола прелазе у категорију придева тако што глаголски облик мења своје критеријско обележје несвршене, променљиве¹¹ процесуалности, којом се исказује временски обележено стицање неког својства, прелазећи у придевски облик, који исказује временски неусловљено својство, тј. сталну особину која се као резултат одвојила од полазне процесуалности. Дакле, *зрети*, *трунути*, *гњити* односно *ваљати*, као глаголи несвршеног вида са значењем 'постајати/бити какав', у придевској употреби постали су придеви са значењем инхерентног својства које не пресупонира глаголски процес: Појео је *зрелу/трулу/гњилу* крушку, односно: То је његов *ваљали* пријатељ. У основи конверзије глаголских облика *зreo*, *труо*, *гњио*, *ваљао*, препознајемо метонимију као семантички механизам процеса попридевљавања: на категоријално-граматичкој равни долази до опште трансформације РАДЊА (ГЛАГОЛ) → ОСОБИНА (ПРИДЕВ), која се може конкретније представити као каузална метонимија (уп. Апресјан 1995: 203–204; Ковачевић 1999: 181–184): ПРОЦЕС КОЛИ УКЉУЧУЈЕ КРЕТАЊЕ КА ОДРЕЂЕНОМ СВОЈСТВУ → СВОЈСТВО КАО ВРЕМЕНСКИ НЕОБЕЛЕЖЕНА ПОСЛЕДИЦА/РЕЗУЛТАТ ТАКВОГ ПРОЦЕСА. На пример: *трунути* 'постајати труо' → *труо*' у коме има много трулежи' (Пањ је *трунуо* на киши → Скупљали су *труло* воће). У описаним случајевима *измена унутрашњег значења* заснива се на трансформацији граматичког обележја временског трајања, променљивости нерезултативног процеса (несвршеног глагола) у временски необележен, стабилан, сталан резултат-особину (у придевској лексеми), без обзира на то што између полазног глагола и добијеног придева „није прекинута семантичка веза" (Стевановић 1958: 87).

Други тип трансформације попридевљеног РПП-а у односу на полазни глагол илуструју облици *вreo*, *кључао* и *мрзао*. И овде постоји метонимија на категоријално-граматичкој равни РАДЊА (ГЛАГОЛ) → ОСОБИНА (ПРИДЕВ), која је другачијег типа од претходно описане, и коју видимо као каузалну метафтонимију¹²: ПРОЦЕС КОМЕ ЈЕ ИНХЕРЕНТАН ПРОУЗРОКОВАЧ → СВОЈСТВО ПРОУЗРОКОВАЧА ПРОЦЕСА КАО ВРЕМЕНСКИ НЕОБЕЛЕЖЕНА ПОСЛЕДИЦА/РЕЗУЛТАТ ТАКВОГ ПРОЦЕСА. На пример, *врети* 'бити узбуркан, комешати се услед унутрашње паре, створене високом температуром, кључати' → *вreo* 'који има висок степен топлоте, који може опећи' (Вода је *врела* у лонцу → Просуо је

¹⁰ Овакву трансформацију на равни лексичког садржаја полазне речи и њене граматичке парадигме поједини аутори означавају *конверзијом*, односно, у вези с нашим темом, *попридевљавањем* (Барић и др. ²1997; Клајн 2003; Тафра 2005; Маројевић 2007; Станојчић/Поповић ¹¹2008; Станојчић 2010; Пипер/Клајн ²2014). Попридевљени РПП је, у том контексту, производ конверзивне творбе који представља безафиксално творену лексичку јединицу.

¹¹ Семантичке карактеристике глагола несвршеног вида су трајање, неограниченост, поступност у мењању и сл. (уп. Спасојевић М. 2015: 23, 45).

¹² О метафтонимији уопште в. Драгићевић 2007: 163–167, 174.

врелу воду)¹³. Дакле, семантичка компонента 'врелина' у глаголима *врети*, *кључати*, односно 'хладноћа' у глаголу *мрзнути*, тј. такве семе нижег ранга у семантичком садржају ових глагола, индуковале су, у метонимијском процесу на категоријално-граматичкој равни, метафорична придевска значења 'врѹћ' у придевима *врео*, *кључао*, односно 'леден' у придеву *мрзао*. У наведеним придевима *измена унутрашњег значења* заснива се на истом типу граматичке трансформације као у претходно описаној скупини, с тиме да је овде дошло и до семантичке измене.

Поред описаног семантичког критеријума, у облицима РПР-а од наведених несвршених глагола уочљива је тенденција формалног диференцирања придевског од глаголског РПР-а код глагола код којих постоји могућност јављања двојаких форми РПР-а: краћа форма показује тенденцију употребе у придевским функцијама (*труо*, *мрзао*), док је дужа форма доминантна у глаголској употреби (*трунуо*, *мрзнуо*), односно форме на -ео доминирају у придевској употреби код глагола код којих постоји интерференција инфинитива на -ити/-ети, док се форма на -ио употребљава готово искључиво глаголски (прид. *зрео* : гл. *зрио*).¹⁴

Приказани метонимијски обрасци могу представљати теоријску (и интерпретацијску) надградњу критеријума *унутрашње измене значења* у попр. РПР-у у односу на полазни глагол несвршеног вида, тј. критеријума *потпуне лексикализације* попр. РПР-а, чији је могући показатељ и формална диференцијација РПР-а у зависности од синтаксичке функције. Дакле, несвршеност (трајање, променљивост, неограниченост) процеса у глаголу који тежи ка неком својству или чије поседовање исказује, у придевски употребљеном РПР-у постаје такво трајно, стално, временски неусловљено и необележено својство. Такав резултат ових метонимијских трансформација у литератури се описно назива *стална особина*¹⁵. Закључујемо да се описаном *изменом унутрашњег значења* попр. РПР-а у односу на глаголски РПР несвршеног

¹³ У примерима којима смо илустровали облике РПР-а према несвршеним глаголима *трунути* и *врети* у придевској и глаголској употреби, уочава се формална прерасподела две морфолошке варијанте ових РПР-а: нестандардни облик *врила* у предикату (Вода је *врила* у лонцу) наспрам стандардног облика *врела* у атрибуту (Просуо је *врелу* воду), те дужи, системски облик *трунуо* у глаголској употреби (Пањ је *трунуо* на киши) наспрам краћег, несистемског облика *труо* у придевској употреби (Скупљали су *труло* воће). Ова тенденција употребе једне од двеју варијаната облика РПР-а глагола I, односно III Стевановићеве врсте, те VI Стевановићеве врсте, у смислу формалног диференцирања придевског од глаголског РПР-а, није незапажена у лингвистичким истраживањима (уп. Ђуровић 2012; Спасојевић М. 2013б), а детаљно је истражена на целом корпусу у докторској дисертацији А. Спасојевић (2022: 141–200), као један од неколико типова формалне лексикализације попридевљеног РПР-а.

¹⁴ В. претходну напомену.

¹⁵ Уп. Стевановић ³1979: 528–545; Белић 1998: 57–67, 68–80; Тошовић 1998: 116.

вида стиче значење *сталне особине*, на основу које су поприведљени облици радног глаголског придева добили статус правих придева¹⁶.

Општој сврси процеса поприведљавања РПР-а – да се резултат неке прошле радње исказе као придевско својство – погодновало је опште, граматичко значење глагола свршеног вида – резултативно¹⁷, те се, по правилу, управо РПР од свршених глагола непрелазних по роду и медијалног значења може употребити с придевском функцијом и придевским значењем, по истим граматичко-семантичким обрасцима који су описани код несвршених глагола, нпр.: *надошла* вода, *изнемогли* родитељи, *опало* лишће. Међутим, начини лексикографског представљања РПР-а у придевској употреби, засновани на примерима односно контекстуалним реализацијама таквих јединица, сугеришу да нема свака придевска употреба РПР-а свршених глагола значење *сталне особине*, односно да постоје случајеви када се особина у тако добијеном придеву перципира као *привремена особина*. Ослањајући се на претпоставку да су се у историјскојезичком развоју најпре придевски употребљавали облици РПР-а од несвршених глагола¹⁸, а од глагола свршеног вида касније,

¹⁶ У прилог потпуне лексикализације облика попр. РПР-а према несвршеним глаголима иде и фреквенција употреба ових глаголских облика у предикатској функцији. Наиме, претрагом речничке грађе и претрагом електронског *Корпуса српског језика* Математичког факултета (ЕК; www.korpus.matf.bg.ac.rs), установили смо да се облик *трудо* не јавља у творењу сложених глаголских облика (дакле, јавља се искључиво придевски). Његов синоним *гњиво* потврђен је само са две глаголске употребе у речничкој грађи (наспрам бројних потврда овог облика у придевској употреби). Облик *врео* такође се у грађи за РСАНУ и РМС, као и у ЕК, скоро и не јавља с глаголском функцијом (уп. нпр. Поточине брзо *надођоше*. *Вреле* су испод Машана (Лоп. Н., РМС, под *врети*); *Вода* је *кључала* под *мећуром*, *кипела* и *врела* (S. Hoking, *Kratka povest vremena*, ЕК), односно када се употребљава с предикатском функцијом, тај глаголски облик јавља се најчешће у нестандартном лику *врио* (примере и објашњења за нестандартне варијанте овог облика в. у Спасојевић М. 2013б: 75). Исто важи и за облик *зрео*. Облици *кључао* и *мрзао* имају већи број глаголских потврда, што нас наводи на претпоставку да је њихова придевска употреба млађа од придевске употребе облика РПР-а према осталим несвршеним глаголима.

¹⁷ Свршени глаголи настали перфективизацијом престали су да значе процес (Дилпарић 2002: 64) и добили, у најширем смислу, значење резултата тог процеса (уп. Селиверстова 1982: 108; Књажев 2007: 402). Резултативно значење се може дефинисати као „стање које претпоставља претходни догађај” (Недјалков/Јахонтов 1988, према Стојановић 2016: 197), односно као „стање настало као резултат радње у прошлости” (Стојановић 2016: 197).

¹⁸ По свој прилици, описани обрасци лексикализације поприведљеног РПР-а несвршених глагола постављени су у старијој језичкој прошлости. С тим у вези, пренећемо део закључка истраживања спроведеног у дисертацији А. Спасојевић: „Значајна је чињеница да је радни глаголски придев по свом пореклу партицип перфекта актива, најмлађи партицип, који је настао у прасловенском језичком систему, и који се, за разлику од индоевропских партиципа, употребљавао само у творењу сложених глаголских облика. Иако је као партиципска категорија имао морфолошке ознаке за род и број, партицип перфекта није био деklinабилан (имао је само облике номинатива). У вези с његовом једином, глаголском употребом у старословенском језику стоји тумачење А. Белића (2000: 432–433), према коме је првобитна функција активног партиципа перфекта била именичка, а првобитно значење резултативно. Са успостављањем видског система у раном прасловенском језику, губећи значење резултативности, партицип перфекта

по истим граматичко-семантичким обрасцима, у анализи степена њихове лексикализације и њене лексикографске презентације, полазимо од гореопи-саног разумевања базичног критеријума лексикализације попр. РПР-а, који у наставку резимирамо:

- својство исказано придевском употребом РПР-а сматрамо *сталном особином* у случајевима када се не перципира као резултат глаголске ситуације, већ као својство инхерентно појму независно од његовог формално-граматичког исходишта; поприведљени радни глаголски придеви с оваквим значењем постали су *прави, тј. потпуно лексикализовани придеви*;
- када се особина у тако добијеном придеву перципира као непосредан резултат глаголске ситуације¹⁹, актуелан или привремен, односно као резултат који је временски зависан од те ситуације, тада је реч о ситуационо обележеној, *актуелној особини*; такви поприведљени радни глаголски придеви су *неправи, тј. делимично лексикализовани придеви*.

5. Типови дефиниција лексикализованог радног глаголског придева у речницима описног (дескриптивног) типа. – Изложено виђење двеју лексичких варијанти РПР-а у придевској служби могло би послужити као допуна принципа обраде оваквих јединица задатих Упутствима за израду РСАНУ (чл. 302), у којима се каже да се радни глаголски придеви као одредничке речи дефинишу „нормалном, описном дефиницијом” (а то значи: придевима синонимима и/или зависном реченицом са РПР-ом другог, синонимног глагола у предикату) онда када се ради о значењу које се „удаљило од глагола”, односно функционално-граматичком дефиницијом (чија је устаљена формула: *у прид. служби: р. пр. од ГЛ.*) онда када је реч о значењу које се „није удаљило од

губи и именичку функцију, и постаје део глаголских категорија. Да је првобитно имао придевску функцију (а не именичку), партицип перфекта, сматра Белић, не би прешао у глаголски систем, већ би остао у категорији придева” (Спасојевић А. 2022: 223). Могуће је, а на такву претпоставку наишли смо и у раду Стакић 2021, да су облици партиципа данас од несвршених глагола *врети, трунути, зрети* и др. прешли у категорију придева пре успостављања глаголске категорије вида, тј. да су *врео, труо, зрео* и други облици заправо прави прасловенски придеви, а не поприведљени облици РПР-а, или су пак облици РПР-а од тих несвршених глагола најстарији поприведљени облици РПР-а уопште, на шта указује и њихова ретка употреба у предикатској функцији.

У вези с временом јављања придевске употребе РПР-а према глаголима свршеног вида, у поменутој дисертацији А. Спасојевић претпоставља да је то могло бити најкасније у XIV веку, у време када су остали партиципи почели губити деklinабилност (уп. Стевановић³ 1979: 735; Брозовић/Ивић 1988: 34), те су се поприведљавањем облика РПР-а свршених глагола попуњавале празнине у придевском лексичком фонду настале у време губљења атрибутских функција других партиципа, дакле као нека врста компензационог процеса (Спасојевић А. 2022: 7).

¹⁹ Под изразом *глаголска ситуација* подразумевамо сва лексичка значења глагола (радњу, стање, процес, особину итд.) која су облички конкретизована на временско-модалном плану и плану потврдности/одричности и која се приписују појму на позицији субјекта (Поповић 1998: 14).

глагола”. Проширен и допуњен критеријум „удаљавања” придевског РПР-а од глаголског применили смо у анализи примера коришћених за илустрацију придевски употребљеног РПР-а у нашем тезаурусном речнику, који води рачуна о опису обе лексикализоване варијанте РПР-а лексикографским метајезиком два типа дефиниција.

Наиме, у првих 20 томова РСАНУ (А–погдегод) око 430 облика РПР-а има своју придевску речничку одредницу. Описном дефиницијом²⁰ дефинише се око 110 таквих придевских лексема.²¹ Такође, у 32 придевска чланка, поред функционално-граматички дефинисаних примарних значења, описном дефиницијом исказана су њихова секундарна значења.²² Поред тога, функционално-граматичком дефиницијом дефинисано је и око 300 одредничких речи у РСАНУ, које својим обликом представљају РПР.²³

²⁰ Описну дефиницију разумемо у најширем смислу, као сваку дефиницију која указује на придевски семантички садржај. Сходно томе, у описне дефиниције убрајамо следеће типове које је Д. Горган Премк (1982) издвојила као посебне: описну, синонимску и комбиновану описну и синонимску, као и упућивачку дефиницију.

²¹ То су следеће лексеме: *ваљао, вео², викао, влатао врео, гњио, гронуо, грохнуо, догорео, доживео, дозрео, дорастао, доспео, дотрајао, жутнуо, забрекао, забректао, забридео, завенуо, заводнео, заврео, загнувао, заголео, загорео, задригао, закаснео, закорео, закржљавео, закржљао, замркао, заостао, засузео, зациктао, зачађео, згусли, згуснуо, зрео, избледео, изнемогао, испрхао, испуцао, истрајао, иструлео, иструо, истрчао, истришао, иштрчао, кисао, кључао, кукали, легао, малаксао, мрзао, мркли, мукао, набрекао, набухао, навикли, нагњио, нагрисао, нагрнуо, назрео, накиснуо, налегли, насео, натрулео, натруо, обадео, обезвредео, обезубео, обикли, обронуо, овештао, озаравео, оглунавео, огорео, одвикли, одстајао, ојађели, окорео, окоштао, окрњавео, окршљавео, олабавео, омаљавео, оматорео, омилео, омртвео, омутавео, онемилео, опегавео, опространео, опухао, опуцао, орожјао, осањео, освештао, осиромашео, осмагао, остали, осужђио, отрањао, отрулео, отруо, отупавео, очађавели, очађео, оштакао, плачки, побуђавели, побуђали, повилено.*

²² Реч је о следећим одредницама: *завиљао, задуо, заматорео, запламтео, застао, застарео, захуктао, изветрео, извештао, изгорео, излудео, исхлатео, ишчилео крепао, нагорео, надригао, накисао, напрскао, напукао, несагорео, нестао, оголео, одрастао, олињао, омилео, опао, оронуо, отупео, оћелавео, паднуо, пали, погасао.*

²³ Овакав начин дефинисања у вези је с концепцијом Речника САНУ да се творбено-семантичка веза „неправих” речи исказе повезивањем с изворном категоријом. То су одреднице: *заблудео, загарео, загасао, загладнео, заглувео, задахтао, задебљао, задоцнели, задремали, задрхтао, зажуतेо, зазеленео, зазлатео, закрвавио, закркљао, закукао, закуњао, залежао, залистао, залудео, залутао, замакао, замнио, замрзао, замро, замукао, занемео, запекао, запенушао, запрагао, запустео, зарастао, зарђао, зарожњао, зароктао, зарудео, зарујао, заруменео, заруњао, заруњао, зарутао, заседео, засенуо, засјактао, заснуо, застао, застриано затамнео, затврдили, затекао¹, затекао², затињао, заћутао, зацептео, зацрвенео, зацрвљао, зацрнео, зачајао, зачамао, зачамео, зачмао, зачкињио, збабуњао, згасао, ижвиео, ижђикао, ижђикљао, ижуतेо, ижцигљао, ижцикљао, изагњио, изанђао, избегао, избелео, избехарао, изблањао, изболое, изболовао, избрујао, избујао, извекчао, извечео, изводнео, извршиао, изгинуо, изгладнео, изгњилео, изгрудео, изодоо, изодоо, изишао, изишао, излињао, излистао, измилио, измриавио, измрзавио, изникао, изостао, израстао¹, израторао изрђао, изумрли, искитео, искласао, ослабео, ислуживо, испао, испекао, исплавео, испуцао, испрепрскао, испрепуцао, истајао, истанчао, истарео, иструднео, исцвао, исцурео, иштркљао, иштрчао, ишчезео, јеороа, класао, клицао, клоноу,*

Изложићемо одабране типичне примере из богате грађе РСАНУ, представљајући придевски РПР према типовима дефиниција и размотрити их.

Функционално-граматички дефинисана значења РПР-а илуструју се примерима поприведљеног РПР-а чије је значење привремене / актуелне особине или стања настало према следећим глаголским семантичким реализацијама.

(1) Поприведљавањем семантике полазног глагола у којој је примарна или доминантна компонента 'кретање' односно 'промена места или положаја' (медијалног, ређе активног):

Они који [су] ... се оделили, као *забуделе* тице из свог јата ... досташе се невоље (Маш. 1, 13); Нађено је у једној земуници ... пет лешева норвешких ловаца, *залуталих* и помрлих од скорбута (Петр. Мих. 2, 105); Ноге [му] прилично утонуше у воду што се од *нападале* кише задржала (Гавр. А. 2, 142); Корисно је навикнути децу ... да наместе *испали* точкић (Мац. 1, 20). А куда прође [јесен], њезин пут | Од *отпалог* је лишћа жут (Цесарић Д. 1, 82); Пиши начелнику: упитај га да ли му је настојник говорио о *отумаралим* мужицима (Глиш. 4, 54); На столу стајали би неопрани тањираи ... кости, које парче меса ... а све то помешано с угашеним цигаретама, с преврнутим шољама, с *исцурелим* талогом (Станк. Б. 5, 209); После тога власт одвоји Вожда и војводе од *избеглог* народа (Вукић. М. 5, 81); Обалски шевар слабо зашуми, лако узлелујан *налетелим* таласом (Макс. Ј. 2, 109); Далеко *одмаклој* поћох ведро је зовућ (Стеф. Св. 7, 32); *Измилиле* гусенице [свилене бубе], скупљене на младом лишћу, премештају се с листом заједно на кревете за гајење (Јов. А. 3, 24); Протера све заостале или споља *нагрнуле* странце као нечиста из Мисира (Зеч. Мил. 3, 23); Руке, сада до лаката обнажене, белеле су се као у *оживела* кипа (Поп. Ј. 3, 26); И не би веровали то, да међу тим са диванхане не видеше и спахије, и хатове, и јасно сунце, и већ *орсвали* дан (Шапч. 12, 215); На једном пароплову ... налазио [се] један млад човек, који је имао ... стас *израстао* и витак као дух (Ат. Б. 2, 60) итд.

Компонента кретања из садржаја полазног глагола остаје присутна у семантичком садржају попр. РПР-а, због чега се тако добијена придевска особина, имплицирајући активитет, разуме као временски условљено, привремено

*липсао, мацао, минули, набречао, набујао, навео, надошао, надрастао, наједрао, наједрио, на-
кијао, наклијао, налетео, намрзао², нападао, напануо, напунао, напукао, напукао², напуцао,
нарастао¹, натекло, наикао², неизгорео, неискључао, неископнео, неишчезао, неопали, неот-
пао, несагорео, обамро, обангавео, обвештао, обгорео, обелео, обехарао, обладао, облесавео,
обљутавео, обневидео, обнемео, обникао, обрастао, обросио, обудовео, обућао, обурио, огла-
дио, оглувео, оглухнуо, огрезао, огривао, огрињао, огрубео, огрушао, огуглао, одбегао, одблудео,
одебљао, одживео, одмакао, одоцео, одрвено, одртавио, одртао, одртео, ођутурумео, ожи-
вео, озебао, озеленео, ојачао, ојужио, ојужнео, окапао, окаснео, оквајио, оклапао, окожао, окоп-
нео, окраћао, окрезубео, окупрнео, окупрњао, окрутео, окришавео, олакиао, олећао, олењао,
олистао, олишајио, олошао, омазлио, омагорео, омагурео, омапуфио, омекиао, омлштавио, омлоха-
вео, омољчао, омркао, омртвљао, омрчао, омршавели, омршио, омужао онемео, онемоћао, опоздао,
опочинуо, опузао, опузнуо, опупавео, опустео, орећао, оружнео, оруменео, орусико², осамио,
осахнуо, осиротео, освануо, ослабео, ослабио, ослепо, осмеђео, осмугао, остарао, остарео,
остарио, остинуо, остудено, осувопљећао, осурео, осуровео, отанчао, отањао, отањао, ота-
врдао, отежао, отепао¹, отешњао, отешчао, отпао, отрнуо, отромели, отруднео, отумарао,
офечао, офукарио, охрапавео, охладнео, охромео, оцвао, оцветао, очаћао, очајали, очамао, очвр-
сао и очврснуо, оштрокавео, паднуо, плануо, побегао, побелео, побеснео, поблдео, поблесавео,
поболо, повенуо, повео, повештао, повеичао, поводнео.*

стање или својство (уп. Тошовић 1998: 117: „Кретање је увијек прелазак из једног стања у друго.”).

(2) Попридевљавањем семантике полазног глагола с општим значењем ’стања’ (емоционалног, душевног, телесног, функционалног, психофизичког и др.):

Мала жена врисну, неки људи притрчаше, ухватише *побеснелог* газду за мишице и одвојише од Милије (Тос. Б. 3, 469); Генерал стоји пометен, као *облесавео* (Бих. 1, 267); А мени молитва? – уплашено опоменуо калуђера јако *изболели* човек (Радић Д. 5, 83); Кочијаш таре сијеном *задахтале* коње (Мил. В. 2, 42); Планина се заплавела и губљаше се у *задрхталом* ваздуху (Шапч. 11, 284); Десетак *озеблих* војника, у дворском строју, са снегом на брковима и обрвама нестрпљиво су очекивали команданта (Вас. Д. 2, 73); *Закуњала* жена прену се ... као да је цијело вријеме сањала (Вјес. 1960, 4831/3); Дизао [је] *онемоћале* руке икони (Живад. 1, 4); Врло *ослабелом* човеку тешко је и говорити (Бачка, Радон. Н.) итд.

Оно што показују издвојени примери потврђује шире истраживање изнето у литератури уз истицање да се међу најчешће помињаним семантичким обележјима категорије стања и глагола стања налазе *привременост и нестабилност трајања стања* и његова ситуациона одређеност, спољашња узрокованост (в. Спасојевић А. 2022: 25–32).

(3) Попридевљавањем значења глагола ’досезања’ или ’измене особине’ код којих се таква промена (досезање, измена) реализује у почетном тренутку глаголске свршености или је пак полазни глагол таквог свршеног видског лика који подразумева извесно неодређено трајање (до досезања, измене те особине, односно после њеног досезања, измене):

По челу су испод мараме падали увојци косе *побелели* од иња (Перов. М. 1, 114); Око подне стигосмо пред једну *набујалу* реку (Јак. С. 2, 247); Много пута ... смо у каквој густој планинској ноћи прелазили *надошлу* Пчињу (Живад. 1, 34); Насред куће – *загасла* ватра на огњишту и кроз пепео светлуца још по која жишка (Вукић. И. 1, 162); Не видећи никог, *заглувео*... [монах] се једнако крстио и превијао али без гласа (Црњ. 1, Суботица 1956, 174); Двориште беше пометено, нигде *зажутелог* листа (Весел. 17, 198); Без одговора појоше даље уском пртином *ојужнелог* снега који се прекривао леденом покорицом (Тос. Д. 1, 352); Потстиче врачара већ *окраћале* угарке (Топ. 14, 73); Пуни олуци су се купали белом *зепенушлом* водом (Уск. 1, 238); Приликом сваког јачег труса, врло је чест случај, да се разни предмети ... *испопуцали* торњеви и ошаци и т.д., покрену донекле на лево или на десно (Рад. С., Дело 2, 73); Шетачи ... разгледају *напутеле* кестенове и платане (Јакш. М. 2, 104); Ја, ето такве, као што си ти, неразумне, волим, – тешаше она мало *отежалим* језиком (Лукић В. 1, 491); Око *зачађела* стакла [лампе] ... облијеће жућкаста лептирица (Андрић 3, 101) итд.

Досезање, измена особине у глаголу у почетном тренутку његове свршености, односно интервал његовог неодређеног (краћег) трајања, корелира са актуелношћу односно привременошћу особине у добијеном придеву.

Примери показују да се у РСАНУ функционално-граматичком дефиницијом изражава придевско значење попр. РПР-а које се разуме као ситуационо узрокована особина-резултат, и сходно томе, као привремена особина, актуелна

у време реализације глаголске ситуације одговарајуће реченице, што одговара нашој теоријској интерпретацији изведеној у овом раду. Таква привременост, актуелност најпоузданије се препознаје у контексту ширем од примера у коме се региструје употреба попридевљеног РПР-а, као имплицитна узрочно-последична веза између глаголске ситуације која је довела до придевске особине и те придевске особине. Неретко на њу упућује и одредба спољашње околности/узрока употребљених у реченици, а понекад је индикатор оваквог придевског значења синтаксичка позиција попридевљеног РПР-а – актуелни квалификатив, којом се потврђује актуелност својства синтаксичко-семантичким повезивањем с глаголском ситуацијом. Илустративне би биле потврде функционално-граматичке дефиниције за лексему *обелео*: **обéлео**, -ела, -ело ијек. **обијéлио**, -ѐљела, -ѐљело у *прид. служби*: *р. пр. од обелети, обијељети*. – Насташе зимски дани. Небо бело, земља бела, дрва савила гране под снегом ... Из обелелих димњака и баца вије се мирно кад бео, кад црн, густ дим (Весел. 10, 87). Повуче га за собом, тротоаром, већ потпуно обелелим од снега (Јевт. 1, 83). Гдјекоји га виђају, како некуда трком бјежи, а потом се сав разбарушен, обијелио од прашине, изновице враћа (Цар Ем. 2, 172). У лексикографској пракси оваквом попр. РПР-у одговара семантичка парафраза односном реченицом са РПР-ом полазног глагола ('који је обелео').

Пренећемо део примера којима се илуструје стално, временски неусловљено значење попридевљеног РПР-а исказано **описном дефиницијом**:

Калуђери ... црвених носева и *задриглих* вратова, терају оргије по манастирима (Скерл. 2, 42); Леђни је луб [корњаче] висок, испупчен и *окоштао*; грудни је велики и *окоштао* (Докић 1, 65); Довољно га је било видети онако ... грудатог и трапавог, *истрчало* грудног коша, масивних рамена (Давичо, РМС); Пред Лукића кућу бану путник у доста *овешталом* оделу (Весел. 8, 45); *Дорасли* вешти државници план тај ... остварују (С. Нез. 1888, 4/2); Био је омањег раста, црн ... веома зборана чела, *населних* и веома дугих обрва (Нев., БВ 1909, 342); У социјализму има много дјецe *налих* бораца (Глумач Б. 1, 58); Отац, некакав напола *извјетрели* рачунарски чиновник, непрестано је сањао о некој новој вјери (Цар Ем. 2, 54); На свему бијелом свијету неће се наћи тако *изгорео* мозак, као његов што је (Вук, Даница 2, 137); Све је било шиљато на њему: рамена која су костима пробијала *ишчили* капут (Живад. 1, 10); Одговори неки *напрсли* глас позади ње, из оног сумрака (Вин. 4, 57); Код гостију се изнајпре опажаше досада на оне *ошњале*, хиљадама пута ... поновљене фразе о значају српских манастира (Ранк. С. 3, 174); Што ће њему, *оронулу*, стару, толико благо (Тип. 3, 140); Његови *отунјели* живци стали су мекшати и слабити (Ковачић 1, 30); Она млада жена коју сам нашао једног љета лијепу и *дозрелу* од шеснаест година, пролази ... мојим сјећањем (Андрић 1, 32); Трошне и *дотрајале* зграде ... забрањено је преправљати, дозијивати (Зб. зак. 25, 140); Наши производи ... [су] добијени на *заостао*, примитиван начин рада (Чоловић С., СБ 1939, 7/5); Једна биста дрема на своје подножју, уз које је прислоњен осушен венац са *избледелим* или отрцаним тракама (Нуш. 13, 13); Игњатовић је сликао једно *натрулено* друштво (Скерл. 2, 195); Приђем ближе старом, *обрунулом*, писаћем столу (Шапч. 12, 342) итд.

Већина попридевљених облика РПР-а, како нам примери показују, настала је према завршносвршеном видском лику полазног глагола, који најчешће

припада семантичкој класи глагола *досезања, измене особине*, што упућује на то да потпуно извршење процеса у глаголу у завршном тренутку у начелу корелира са значењем сталног, временски необележеног својства (особине) у придеву као резултата који је, у семантичком смислу, постао независан од глаголске ситуације. Контекст у коме се региструје такав попр. РПР показује његову временску неусловљеност (нема узрочно-последичне повезаности између особине у попр. РПР-у и глаголске ситуације), а неретко се значење сталне особине потврђује употребом других, правих придева или детерминативних речи у напоредном односу с попривдељеним РПР-ом (нпр. калуђери црвених носева и *задриглих* вратова; трошне и *дотрајале* зграде; ближе старом, *обрунулом*, писањем столу итд.). Значење сталне особине обично је могуће потврдити семантичком интерпретацијом правим придевима (у одговарајућем контексту: *задригао* 'дебео', *дотрајао* 'стар', *обрунуо* 'склон паду, рушеван').

6. Закључак. – Радни глаголски придев с придевском употребом припада придевској класи речи, што значи да је лексикализација ових облика учинила да сви радни глаголски придеви имају придевско лексичко значење и придевске морфолошке ознаке стечене у придевским синтаксичким функцијама. Међутим, примери употребе, којима се овако добијено придевско својство илуструје у речницима, пре свих у РСАНУ, показују да својство добијено придевском употребом РПР-а од свршених глагола може имати две лексичке варијанте.

Једна лексичко-граматичка појавност придевског лексичког значења попривдељеног РПР-а чува информацију о трајању тог својства, дакле чува квалификативно-глаголску, партиципску семантику радног партиципа прошлог. Полазни глагол у тим случајевима је глагол с општим значењем кретања, глагол с општим значењем стања, као и глагол (*досезања, измене*) особине који је почетносвршеног или пак неодређеносвршеног видског лика. Ове глаголске групе имплицирају извесно краће, неодређено трајање резултата-особине, које се преноси у њихов попривдељени РПР. Добијено придевско својство садржи у себи временско одређење једнако оном у полазном глаголу, те имплицирајући неко краће време, оно није стално, већ временски условљено, привремено. О придевским јединицама с оваквим значењем можемо говорити као о *неправим придевима*, тј. о *делимично лексикализованим*, којима одговара функционално-граматичка дефиниција као речничко метајезичко средство експликације таквог значења.

Овome додајемо ређе, млађе случајеве придевски употребљеног РПР-а према несвршеним глаголима који су такође функционално-граматички дефинисани: Босиљак цвао по *једралој* трави (Кош. 11, 29); Задругари показиваху на *класалим* усевима разлику између љубрене и нељубрене парцеле (Јоз. 3, 21); Њиве се зелене неописано свежим зеленилом *клицалих* жита (Лазаревић Р, НИ 1901, 339); Негдје жене перу гола рамена и трљају се младица *мацалих* врба (Кик. 1, 131).

Друга лексичко-граматичка појавност одговара оном типу својства које је првобитно утврђено у придевској употреби РПР-а према глаголима несвршеног вида – такво својство је *стална особина* јер не пресуипонира глаголски процес и временски је неусловљено. Значење сталног својства обично је исказано у придевској употреби РПР-а од свршених глагола, када је њихов видски лик завршносвршен, а полазно глаголско значење припада семантици досезања, измене својства. Тада можемо говорити о *правим придевима*, тј. о *потпуној лексикализацији попридевљеног РПР-а*. Лексикографски сигнал потпуне лексикализације овог облика огледа се у описном дефинисању његовог значења.

Постоје још два случаја потпуне лексикализације попридевљеног РПР-а који у описним речницима захтевају описну дефиницију. У најкраћем, први случај заснива се на формалном критеријуму лексикализације: када се једна морфолошка варијанта облика РПР-а јавља у придевској служби наспрам друге варијанте РПР-а у предикатској служби од истог глагола – ово се односи на глаголе I и III Стевановићеве врсте (нпр. *повео* само у придевској употреби : *повенуо* само у глаголској употреби), односно VI Стевановићеве врсте (нпр. *закаснио* само у придевској употреби : *закаснео* само у глаголској употреби), као и они случајеви јављања облика попр. РПР-а према коме у грађи нема засведочене полазне глаголске лексеме (нпр. *плачкали*, *орожао*, *осањео*, *испрхао*, *отрањао* итд.). Други случај потпуне лексикализације попр. РПР-а који захтева описну дефиницију чини његова термилошка употреба (нпр. *дозрели порођај*, *налегли угао*).

За две описане појавности лексичког значења придеврски употребљеног РПР-а сматрамо сврсисходном употребу два типа дефиниције у описним речницима српског језика: придевске (описне и/или синонимске) и функционално-граматичке. Препознавање природе својства исказаног попридевљеним РПР-ом представља сложен лексикографски задатак који захтева пажљиво посматрање примера придевске употребе облика радног глаголског придева, уз вођење рачуна о семантици полазног глагола и његовом видском лику, што сматрамо значајним критеријумом чија ће доследна примена моћи унапредити лексикографску презентацију обраде попридевљеног радног глаголског придева.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Апресјан 1995:** Ју. Д. Апресян, *Лексическая семантика, Изабранные труды I*, Москва: Восточная литература РАН.
- Белић 1934:** Александар Белић, О променљивости радног (прошлог) глаголског придева, *Наш језик*, II/2, 33–39.
- Белић 1937:** Александар Белић, Више семантике!, *Наш језик*, V/5–6, 129–135.

- Белић 1998:** Александар Белић, *Опита лингвистика [О језичкој природи и језичком развоју, I и II]*, *Изабрана дела Александра Белића*, том 1, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Брозовић/Ивић 1988:** Dalibor Brozović, Pavle Ivić, *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Zagreb: Jugoslavenski grafički zavod „Miroslav Krleža”.
- Гортан Премк 1982:** Даринка Гортан-Премк, О семантичком садржају лексикографске дефиниције, у: Д. Ћупић (ур.), *Лексикографија и лексикологија*, Београд – Нови Сад, 49–51.
- Грицкат 1981:** Ирена Грицкат, Лексикографски поступак у речницима САНУ и ЈАЗУ, *Наш језик*, XXV/1–2, 3–24.
- Грковић Мејдор 2022:** Јасмина Грковић-Мејдор, О пореклу оптаивне употребе глаголског придева на -л, *Јужнословенски филолог*, LXXVIII/2, 147–158.
- Дилпарић 2002:** Предраг Дилпарић, О значају предлога и префикса у еволуцији падежних и видских значења, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 32/3, 63–69.
- Дилпарић 2015:** Предраг Дилпарић, Детерминативни партиципи у Закону о рудницима Деспота Стефана, у: Г. Јовановић (ур.), *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности*, Деспотовац, 2015, 41–50.
- Драгићевић 2007:** Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Драгићевић 2018:** Рајна Драгићевић, *Српска лексика у прошлости и данас*, Нови Сад: Матица српска.
- Ђуровић 2012:** Сања Ђуровић, Попридевљавање радног глаголског придева глагола типа (-)венути и (-)мрзнути, у: М. Ковачевић (ур.), *Наука и идентитет. Филолошке науке*, књига 6, том 1, Пале: Филозофски факултет, 89–100.
- ЕК:** *Korpus savremenog srpskog jezika*, Matematički fakultet, Beograd, [www.http://korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpus.html](http://korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpus.html).
- Јовановић 2021:** Владан Јовановић, Поглед на партиципска образовања на -ћи, -вши и -м(и) из угла лексикографског описа савременог српског језика, *Јужнословенски филолог*, 77/2, 157–183.
- Клајн 2003:** Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Део 2, Суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска.

- Књазев 2007:** Ю. П. Књазев, *Грамматическая семантика: Русский язык в типологической перспективе*, Москва: Языки славянских культур.
- Ковачевић 1999:** Милош Ковачевић, Метонимија и синегдоха, *Српски језик*, IV, 171–202.
- Маретић³1963:** Tomislav Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Недјалков/Јахонтов 1988:** V. P. Nedjalkov, S. J. Jaxontov, The typology of resultative constructions, in Nedjalkov V. P. (ed.), *Typology of resultative constructions* (Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company), 3–62.
- Новокмет 2013:** Слободан Новокмет, Радни глаголски придев у функцији придева – семантичка класификација, *Липар. Часопис за књижевност, језик, уметност и културу*, 52, 63–76.
- Пипер/Клајн²2014:** Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Поповић 1998:** Љубомир Поповић, Комуникативно-граматичка анализа реченице: синтаксичке јединице, *Свет речи*, 6/7/8, 9–21.
- РМС:** *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Матица српска, Нови Сад (I–III и Загреб: Матица хрватска), 1967–1978.
- РСАНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–, Српска академија наука и уметности – Институт за српск(охрватск)и језик, Београд, 1959–.
- РСЈ:** *Речник српског језика*, Матица српска, Нови Сад, 2007.
- Селиверстова 1982:** *Семантичке типове предикатива*, О. Н. Селиверстова (ред.), Москва: Наука.
- Спасојевић А. 2022:** Анета Спасојевић, *Попридевавање радног глаголског придева у српском језику (граматичко-семантички и лексикографски аспект)*, необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.
- Спасојевић М. 2011:** Марина Спасојевић, Радни глаголски придев у систему врста речи, *Наш језик*, XLII/1–2, 25–39.
- Спасојевић М. 2013а:** Марина Спасојевић, О радном и трпном глаголском придеву са лексикографског аспекта, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 42/1, 309–319.
- Спасојевић М. 2013б:** Марина Спасојевић, *Глаголи на -(ј)ети, -им у корелацији са глаголима на -ити, -им у савременом српском језику (норма-*

тивни и лексикографски аспект), Монографије 17, Београд: Институт за српски језик.

Спасојевић М. 2015: Марина Спасојевић, *Двовидски глаголи у савременом српском језику*, необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.

Стакић 2021: Милан Стакић, Радни глаголски придеви као лексеме, *Српски језик*, XXVI, 57–72.

Станојчић 2010: Живојин Станојчић, *Грамматика српског књижевног језика*, Београд: Креативни центар.

Станојчић/Поповић ¹2008: Живојин Станојчић и Љубомир Поповић, *Грамматика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.

Стевановић 1958: Михаило Стевановић, Још нешто о придевској функцији радног глаголског придева, *Наш језик*, IX/3–4, 86–92.

Стевановић ³1979: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II, Синтакса*, Београд: Научна књига.

Стојановић 2016: Стефан Стојановић, Лексичко значење трпних партиципа на *-н, -т* у предикативној функцији и њихова способност да изразе резултативно значење (на материјалу српског и руског језика), *Славистика*, XX, 197–207.

Тафра 2005: Branka Tafra, *Od riječi do rječnika*, Zagreb: Školska knjiga.

Толстој 1958: И. И. Толстой, *Сербско-хорватско-рускиј словарь*, Москва.

Тошовић 1998: Бранко Тошовић, Универзална семантичка класификација глагола, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, 113–124.

Упутства РСАНУ: *Упутства за израду Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, интерни спис, Београд: Институт за српски језик САНУ.

О КРИТЕРИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОЙ ДЕФИНИЦИИ ПРИЧАСТИЯ ПРОШЕДШЕГО ВРЕМЕНИ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОГО ЗАЛОГА В ФУНКЦИИ ПРИЛАГАТЕЛЬНОГО

Резюме

В статье с лексикографической (грамматической и лексикологической) стороны анализируются адъективные формы активных глагольных прилагательных на материале описательных словарей современного сербского языка. Являясь лексикализованными формами прежнего действительного причастия прошедшего времени, адъективные формы активных глагольных прилагательных в категориальном смысле функционируют как действительные прилагательные, а в описательных словарях современного сербского языка, как правило, они даются как самостоятельные словарные слова прилагательных, при этом степень их лексикализации – полная или частичная – указывается применением соответствующего типа определения: описательного (выявляющего смысловое содержание прилагательного действительного глагола прилагательного) или функционально-грамматический (который показывает грамматическую связь между глаголом и прилагательным), о котором особенно учитывается в РСАНУ.

После разработки и развития исходного, основного критерия полной лексикализации действительного причастия прошедшего времени в функции прилагательного – изменения внутреннего значения и значения постоянного признака, в статье анализируются примеры с формами активных глагольных прилагательных в адъективной функции и их определения в РСАНУ (*Речник српскохрватског књижевног и народног језика* Сербской академии наук и искусств) и эксплицируются дополнительные критерии полной и частичной лексикализации.

Анализ показал, что постоянство или временный характер признака в прилагательном, образованном адъективным употреблением глагола в действительном залоге, наиболее достоверно распознается в контексте (часто более широком, чем пример): при наличии причинно-следственной связи между глагольной ситуацией и признаком прилагательного, выраженным адъективным употреблением глагола в действительном залоге, это временный признак, т. е. о частичной лексикализации (Покушава да угреје своје *промрзле* руке), что соответствует функционально-грамматической дефиниции (*промрзао* 'у прид. служби: р. пр. од промрзнути'); если такой связи нет, то это постоянный признак, т. е. о полной лексикализации (Разговарају као *одрасли* људи), что соответствует описательной дефиниции (*одрастао* 'разуман, разборит, зрео').

Проведенный анализ показал, что помимо контекста значимыми показателями степени лексикализации активного глагола-прилагательного в адъективном употреблении являются семантика начального глагола и его внешний вид: когда начальный глагол по своей семантике принадлежит к глаголам движения (*измилети*), к глаголам состояния (*побеснети*) или к глаголам достижения, изменения характеристик исход-

ного совершенного или неопределенного зрительного признака (*побелети, заглупети*), воспринимается действительное причастие прошедшего времени с функцией прилагательного как частично лексикализованные (*измилеле* гусенице; *побеснели* газда; увојци *побелели* од иња, *заглупели* монах); если, с другой стороны, начальный глагол имеет форму прошедшего совершенного вида и выражает достижение, изменение характеристики (*задригнути*), речь идет о полностью лексикализованных формах действительного причастия прошедшего времени, т.е. о собственных прилагательных (*задригли* вратови).

Существование двух основных лексикализованных вариантов адъективного действительного причастия прошедшего времени подтверждает целесообразность многолетнего применения описательной и функционально-грамматической дефиниции при представлении лексического значения этих форм в РСАНУ.

Ключевые слова: причастие прошедшего времени действительного залога, глаголы, глагольный вид, прилагательные, адективизация, прилагательная функция, лексикализация, лексикографическая обработка, словаря, сербский язык.

Владан З. Йованович
Анета А. Спасоевич